

УДК 168.5/165.9

СИСТЕМНО-ПАРАМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Алла Нерубаська

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
факультет історії та філософії,
кафедра філософії та методології пізнання,
вул. Дворянська, 2, 65000, м. Одеса, Україна*

У роботі проведено системний аналіз образу людини в сучасних реаліях. Визначено концепт, структура та субстрат системи «людина-суспільство» в модерні, постмодерні, в концепції інформаційного суспільства, цифрового суспільства, смарт-суспільства. Концептуальною властивістю сучасної особистості стає не біфуркаційна свідомість, а цільова спрямованість у майбутнє. Намічені тенденції переходу до нового етапу розвитку українського суспільства. Піднімається проблема адаптації в суспільстві людей з обмеженими можливостями, які також мають рівні права наряду з «повноцінними» людьми. Людина – це система, де всі дескриптори унікальні самі по собі. Новий напрям розвитку суспільства задається властивостями гуманності, терпимості, любові до природи, а не до техніки, високодуховності й цілеспрямованості в майбутнє. Властивість унікальності має бути властивістю самої людини, а не того, що вона створила. Сьогодні з'являється велика потреба навчити членів соціуму такій комунікації, яка б стала фундаментом для адаптації особистості до біфуркацій системи суспільства.

Ключові слова: особистість, суспільство, адаптація, біфуркація, концепт, структура, субстрат.

У контексті сучасних економічних, політичних й інших криз вважаємо актуальним розглянути образ людини в синергії її відношення із суспільством, оскільки сьогодні тільки у взаємозв'язку можна розкрити сутність цих складних систем: природної і штучної. Сучасна цивілізація дала людині багато можливостей для самореалізації. Причому людина може реалізувати себе не лише в особистих стосунках із партнером, але й у професії, в бізнесі, в умінні відпочивати, бути частиною громадських рухів тощо. Але, з іншого боку, наша цивілізація настільки сильно і негативно впливає на людину, на її психологічне, психічне і фізичне здоров'я, що виникає питання: якими мають бути свідомість особистості, її сила волі, її потенціал, щоб комфортно почувати себе у ворожому світі? Сьогодні, на наш погляд, тільки на стику наук, у синергії їхніх теорій можна розв'язати проблему адаптації особистості після складних, проблемних, біфуркаційних ситуацій у суспільстві. Особливу увагу займає проблема адаптації, суть якої полягає у визначенні успішності, надійності, стабільності людини в різних сферах її діяльності в психології, а філософія створює нові світоглядні системи сучасної особистості, виробляє ціннісні орієнтири, дає можливість навчитися всебічно оцінювати загрози, що поступають від інформаційного світу.

Метою статті є системний аналіз образу людини в сучасних реаліях. У роботі використовується системно-параметричний аналіз, розроблений А.І. Уйомовим [1], щоб визначити місце особистості в системі «людина-суспільство». «Будь-який об'єкт під час рішення певних завдань і за допомогою певних пізнавальних засобів може бути поданий як системний», – вважає І.С. Алексєєв [2]. У системно-параметричному аналізі об'єкт можна показати у вигляді системи з трьома дескрипторами: концептом, структурою і субстратом. У цьому дослідженні буде визначено особистість у філософських концепціях за допомо-

гою дескрипторів першого роду. «Використання критерію «функціональність» дозволило сформулювати поняття «система» таким чином: це сукупність взаємодіючих елементів, що призначена для виконання певної функції і що створює своїм об'єднанням нову – системну – властивість» [3]. Філософські словники визначають систему як сукупність елементів, що знаходяться в стосунках і зв'язках між собою та утворюють певну цілісність, єдність [4, с. 329]. У дефініції А. Уймова, критерій «функціональність» системи може зайняти місце одного з дескрипторів або параметрів 1-го роду. Системну дефініцію А.І. Уймов подає двома способами, він так і назвав своє визначення: подвійне [5, с. 98]:

$$1) \{ (/ A) \text{ Система} \} = \text{def} \{ [a (*) A] t \}, \quad (1)$$

Зміст цього виразу, з використанням формалізованої мови, полягає в тому, що «Деякий довільно взятий об'єкт є системою (дефінієдум – відкрита атрибутивна, суб'єктна формула), якщо він буде таким об'єктом, на якому реалізується якесь відношення, що має фіксовану властивість t (дефінієнс- закрита, суб'єктна формула, в якій суб'єкт – закрита предикативна, реляційна формула). Це визначення формалізоване в рамках ЯТО (мова тернарного опису). $(/ A)$ Система – «довільний об'єкт є системою»; A – довільний об'єкт; значок «= def» – означає рівно за визначенням; t – певна властивість (від англійського певного артикля the); $[a (*) A]$ – деяке відношення a (від англійського невизначеного артикля a), властивість $/ A$.

І друге, подвійне першому, визначення системи :

$$2) \{ (/ A) \text{ Система} \} = \text{def} \{ t [(/ A *) a] \}, \quad (2)$$

«Деякий довільно взятий об'єкт є системою, якщо його властивості пов'язані певним фіксованим відношенням» [5, с. 105]. Як варіант запису цих визначень А. Уймов пропонує взяти грецькі символи: R (від relatio – відношення), для властивостей – P (від proprietas – властивість, риса, ознака), річ позначена символом m – від materia. Тоді схему визначення поняття «системи» можна записати у виді:

$$2) (m) \text{ Sist} = \text{df} ([R (* m)]) P, \quad (3)$$

«Оскільки сама природа психічного міждисциплінарна, то психологія зажадала і відповідного міждисциплінарного методологічного апарату дослідження, що повернуло вчених до системного підходу (СП), який дає можливість опису і пояснення інтегральних утворень дійсності (цілісностей). Цим визначається евристичний потенціал цього підходу і межі його застосування» [6]. Для філософії системний підхід не менш важливий. Сучасна людина стає деякою цілісністю із суспільством, і застосування системної методології дозволяє сформулювати новий погляд на проблеми криз і адаптацію людини. Ці механізми потрібні людині для збереження психічного і фізичного здоров'я.

Людина сьогодні – це відображення життя суспільства. Суспільство називають інформаційним, і людина – це людина інформаційна, суспільство називають біфуркаційним, і людина стає біфуркаційною, суспільство називають смарт-суспільством, і людину – смарт-людина. «Людське співтовариство і культура виникли як потреба вижити і забезпечити собі найбільш сприятливі умови існування. Соціальне середовище, таким чином, теж штучна система і також прагне до ідеальності – до виховання в людині толерантності, до вміння жити серед собі подібних» [7, с. 36–39]. Розглянемо детальніше ці концепції через призму системних уявлень.

«У модерні людина та її унікальність концентрувалися у визначенні поняття «особистість». У постмодерні суб'єктивність розчиняється в соціальності, яка також зникає, перетворюється на інші форми, дає зростання чомусь принципово іншому» [8]. Властивість бути особою займає місце концепту системи (P) «людина-суспільство» в модерні. Заздалегідь фіксована, визначена властивість називається атрибутивним концептом сис-

теми. Відношення, яке має цю властивість, що задовольняє йому, називається реляційною структурою (R). Відношення суспільства і людини можна уявити як структуру. «Принципово щось інше» як визначальна властивість стає концептом системи постмодерністського суспільства (P). І цим «принципово щось іншим» стає цифрова людина. Сам об'єкт, на якому реалізується структура, буде названий субстратом системи (m). Субстратом будуть індивіди як такі.

Цифрове століття і цифрове суспільство 20 століття породили і цифрову людину. «Цифрова людина стає символом епохи постмодерну» – соціолог Н. Гаїн із Великобританії визначив її так [8]. Наступний етап – перехід від інформаційного суспільства до smart-суспільства, так його бачать сьогодні Андрюкайтене Регіна, Воронкова Валентина, Кивлюк Ольга, Нікітенко Віталіна і Рижова Ірина. Вони називають сучасну людину smart-людиною як продукт, «працюючий у високоінноваційному середовищі, детермінованому інформаційно-комунікаційними технологіями» [9]. До речі, російські вчені smart-суспільство вважають ще однією стадією розвитку інформаційного суспільства, як пише І.Б. Ардашкін [10, с. 32]. Автор статті говорить, що вперше цей термін використовувався в економіці і менеджменті і зустрічається в роботах ще П. Друкера в 1954 році, а означає specific (конкретна), measurable (вимірна), achievable (досяжна), relevant (сумісна) і time-bound (визначена в часі) [10, с. 33–34]. Сьогодні це поняття має ширше значення і, як пише І.Б. Ардашкін, включає і сучасні технології, і інформаційні технології, і междисциплінарність наукових розроблень, і людей з відповідною свідомістю (розумні) і поведінкою (smart-люди), й ефективне рішення виникаючих проблем. Для нас примітно, що без хоч би одного компонента smart-технології стають просто технологіями, тобто іншою системою. Smart-людина – це вже творіння 21 століття, корені якого йдуть у середину 20-го. Тут концепт (P) системи – теж не людина і не суспільство, а smart-технології, а точніше властивість володіння ними. Причому система виходить сильна (один із параметрів другого роду: сильні-слабкі системи) [1], оскільки виключення хоч би одного елемента руйнує її і перетворює вже на іншу систему. У фізиці сильними системами вважається, наприклад, механіка Ньютона. В. Гейзенберг називав такі системи «завершеними». Інновації та технології сьогодні стають частиною масової культури як відкрита, незавершена, слабка (за визначенням параметру сильні-слабкі системи) система.

Людина масової культури давно є споживачем товарів, які йому пропонує суспільство. І тут може виникнути думка, що масова культура – це «вірусна матриця». І як така сама культура випробовує кризу. Ось у таких умовах з'являються люди з біфуркаційною свідомістю (термін запозичений нами у В.П. Шалаєва [11, с. 96–105]). Поява біфуркаційних людей знаменує необхідність переходів і зміни свідомості суспільства, вони шукають ґрунт, де зможуть реалізуватися як особистості, змінити сталі, але застарілі моральні цінності. Вони не намагаються бути концептами системи, але вони можуть бути її реалізаторами, що відповідає параметру «структура» в системній моделі. Це міністри, менеджери, прокурори і тому подібні. Серед них рідко можна побачити людей з особливими потребами, принаймні це стосується українського суспільства. Будь-яке суспільство припускає існування не лише фізично і психічно здорових людей, але і людей зі всілякими відхиленнями. І від того, як їм забезпечується соціальній захист, можна говорити про низький або високий рівень біфуркаційності їхнього життя.

«Загадка природи людини – ймовірно, найбільш складна з усіх проблем, з якими зіштовхувалися люди в ході історії людства. Філософія, література, психологія, соціальні науки і теологія – ось лише деякі зі сфер, у межах яких робляться спроби зрозуміти суть людини і всю складність її поведінки» [12, с. 35], тим складніше справа йде з людьми, які

обмежені у своїх здібностях. Це люди з відхиленнями, хворі, каліки, інваліди. Допомогою для адаптації таких людей в соціумі може служити гуманістична психологія – напрям, розроблений А. Маслоу. Згідно з цією концепцією сама сутність людини постійно рухає його в напрямі особового зростання, творчості й самодостатності. А. Маслоу були виділені такі групи потреб: фізіологічні, соціальні, потреба в безпеці, повазі й самовираженні [13]. Для людей з обмеженими здібностями ці потреби ще більше затребувані, і суспільству необхідно їх задовольнити, навіть із гуманних міркувань, а може як шанс для реалізації у ворожому соціумі. Потрібно враховувати і те, що для таких людей соціальне середовище може здаватися ще більше ворожим, оскільки їх сприйняття гостріше, менш стійке, менш адаптивне, ніж у здорової людини. Технічні засоби та інноваційні технології сприяють адаптації таких людей. Для соціалізації ці засоби зможуть стати концептом їхньої системи «особистість-суспільство».

«У комунікативне середовище активно входять люди, що мали раніше серйозні обмеження для спілкування, і можливості, що отримали вони сьогодні, їм дозволяють здолати цей бар'єр. Поєднання, а точніше, співвідношення потенцій людини й інструментів, які їй може надати сучасна наука, можуть виявитися надзвичайно продуктивними», – вважає Е.І. Ярославцева [14, с. 79–97]. Проте для сучасної України люди з обмеженими здібностями, як і раніше, залишаються ізгоями. Наше суспільство не готове спілкуватися з інвалідами, людьми з проблемами фізичного і психічного плану. Тим більше серед них складно знайти смарт-людину (маємо на увазі Україну). Сьогодні міністр освіти України Л. Гриневич активно працює над реформою освіти і нею, за підтримкою дружини президента М.А. Порошенка, була зроблена спроба ввести інклюзивну освіту, але, на жаль, виникла проблема з фінансуванням, підготовкою педагогічних кадрів і повною невідповідністю сімей, діти яких опинилися у звичайних класах. Фахівці-педагоги на місцях часто не розуміють, як правильно втілити ідеї міністрів у реальну ефективну освіту. Батьки учнів, у класи яких потрапили діти з особливими потребами, не підтримують ці нововведення. Вони відстоюють права на освіту своїх здорових дітей. Тому в цьому питанні ми можемо орієнтуватися тільки на країни Європи. У країнах Європи самосвідомість суспільства значно вище. Наш соціум вимагає особливого виховання і спеціальної ідеології в питаннях гуманності й толерантності. Так, наприклад, інклюзія в Литві охоплює 90%, Польщі – 42%, Словаччині – 42%, Угорщині – 57%, Італії – 99%, Норвегії – 90%, Франції – 25%, а в Україні – 7% [15]. Проте перші кроки зроблені, і президент України П. Порошенко підписав закон «Про внесення змін до Закону «Про освіту» про особливості доступу осіб з особливими освітніми послугами». Згідно із Законом особи з особливими освітніми потребами можуть здобувати безкоштовну освіту в усіх закладах незалежно від установлення інвалідності. *Gazeta.ua* пише, що сьогодні «кількість людей з особливими потребами в Україні досягає 6% (близько 3 млн). З них більше 165 тис. – діти. Майже 80% – це люди працездатного віку. Головна проблема для цієї категорії населення – рівний доступ до всіх можливостей сучасної цивілізації. Починаючи з вільного пересування по місту, і закінчуючи освітою і працевлаштуванням» [15].

Можливо, розпочавши з освітніх програм, ми дамо шанс таким особливим людям стати навіть смарт-людьми, а як мінімум адаптуватися і стати частиною функціонуючої громадської системи з перспективним майбутнім. Тим більше це актуально для України, де внаслідок АТО збільшилася кількість людей з інвалідністю. Хочемо відмітити, що знову роль педагога стає найважливішою і пріоритетною у вихованні нового покоління українців. Тому державі необхідно збільшити фінансування системи освіти, мотивувати педагогів, виховувати шанобливе ставлення до учителів, створювати імідж і образ педа-

гога-новатора, педагога-гуманіста, педагога-друга. «Вирішувати сьогоднішні проблеми, не заглядаючи в «завтра», сучасній людині вже недостатньо. Її спрямованість у майбутнє вимагає зосередити пізнання особи на аналізі того, до чого вона спрямована, як вона це майбутнє собі уявляє, і як його може досягти» [12, с. 36]. Спрямованість у майбутнє, а звідси – вся мотивація діяльності людини в сьогоднішні як фундамент для майбутнього, стає концептом системи «людина-суспільство».

Який же образ сучасної людини вимальовується в контексті пропонованого аналізу? Сучасна особистість – це система, де всі дескриптори унікальні самі по собі. Це особа, розчинена в суспільстві, є його відображенням і породженням, у концепт (атрибутивний) якої можуть входити властивості: інформаційна, біфуркаційна, «смартова» (унікальна). На наш погляд, така особа себе вичерпує. Новий напрям задається такими властивостями, як гуманність, терпимість, любов до природи, а не техніки, і, відповідно, високодуховність та цілеспрямованість у майбутнє. Властивість унікальності має бути притаманна самій людині, а не тому, що вона створила. Комунікації необхідно учити з дитинства, як і виховувати почуття співучасті з довкіллям, навчати взаємодопомозі, терпимості й іншим моральним цінностям, щоб ця комунікація була фундаментом для адаптації до біфуркацій громадської системи.

Список використаної літератури

1. Уёмов А.И., Цофнас А., Сараева И. Общая теория систем для гуманитариев: учебное пособие для гуманитариев. Польша: Uniwersitas Rediviva, 2001. 276 с.
2. Алексеев И.С. Способы исследования системных объектов в классической механике. Системные исследования. Ежегодник, 1972. М.: Наука, 1972.
3. Меерович М.И., Шрагина Л.И. Основы культуры мышления. Школьные технологии. Россия. 1997. № 5. 200 с.
4. Философский словарь / под ред. И. Фролова. 4-е издание. М.: Политиздат, 1981. 445 с.
5. Уёмов А.И. Системный подход и общая теория систем. М.: Мысль, 1978. 272 с. С. 98.
6. Шрагина Л.И., Тихомирова Ф.А. Методологическая роль системного подхода в постнеклассической психологии. Материалы научных чтений памяти А.И. Уёмова: Уёмовские чтения 1-4 (2013–2016). Одесса. 2006. С. 197–200.
7. Шрагина Л.И. От национальной нетерпимости к толерантности как проявление развития духовности человечества. Педагогика XXI века. Одесса, 2000. С. 36–39.
8. Чистякова О.В. Человек в культуре модерна и постмодерна. URL: <https://cyberleninka.ru/> (дата обращения: 20.11.2018).
9. Становление и развитие SMART-общества как высокоразумного, высокотехнологичного, высокоинтеллектуального. URL: <http://vestnikzgia.com.ua> DOI: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.124880/> (дата обращения: 22.11.2018).
10. Ардашкин И.Б. Смарт-общество как этап развития новых технологий для общества или как новый этап социального развития (прогресса): к постановке проблемы. Вестник Томского государственного университета: Философия. Социология. Политология. Томск. 2017. № 38. С. 32. URL: <https://cyberleninka.ru/> (дата обращения: 21.11.2018). DOI: 10.17223/1998863X/38/4
11. Шалаев В.П. Глобализация, постмодерн, бифуркационный человек – маркеры переходной истории. Социологические теории общества. Журнал Сервис Plus. С.-П. 2008. № 2. С. 96–105.
12. Меерович М.И. Функционально-системная методология и её применение к анализу теорий личности. Теоретичні дослідження у психології: збірник статей за редакцією Г.О. Балла та В.Л. Зливкова. К.: Педагогічна думка, 2017. 145 с.

13. Словарь бизнес терминов / Академик.ру. 2001. URL: <http://dic.acaltvic.ru> (дата обращения: 01.12.2018).
14. Коммуникативные стратегии человека в современном мире. Философские науки: Научный образовательный просветительский журнал. 2008. № 7. С. 79–97.
15. Корниенко Д. Инклюзивное образование: «Тот строит, тот разрушает...». URL: <http://m.gazeta.ua> (дата обращения: 01.12.2018).

SYSTEM-PARAMETRIC ANALYSIS OF MODERN PERSONALITY

Alla Nerubasska

*Odessa National University of I. I. Mechnikov,
Faculty of History and Philosophy,
Department of Philosophy and Methodology of Cognition,
Dvoryanska str., 2, 65000, Odesa, Ukraine*

The paper contains a system analysis of a human personality in the modern context. It defines a concept, structure and substrate of the human-society system in the modern, postmodern context, in the concept of information society, digital society, and smart society. Forward-looking optimism becomes a conceptual feature of a modern personality rather than a bifurcation type of mind. Trends for transition to a new stage of development of the Ukrainian society are outlined. The paper discusses the problem of social adaptation of people with disabilities who have the same rights as all non-disabled people. A modern personality is a personality dissolved into society who is a reflection of the society and has shaped bifurcation mentality. Such type of personality is running dry today. A human is a system where all the descriptors are inherently unique. The new course of society development is focused on the properties of humaneness, tolerance, high spiritual values, forward-looking optimism, and love for nature rather than technology. Uniqueness should be a property intrinsic to the person and not to things created by such person. There is a strong need today to teach community members such communication skills that would form a basis for personality adaptation to bifurcations of the social system.

Key words: personality, society, adaptation, bifurcation, concept, structure, substrate.